

Izvorni naučni rad

UDK 930.25:392.28

Lucijana ARMANDA-ŠUNDOV (Split)

Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet

larmanda@ffst.hr

DOKUMENTI O VAMPIRIMA IZ 1833. U NADBISKUPIJSKOM ARHIVU U SPLITU

U Nadbiskupijskom arhivu u Splitu nalaze se tri dokumenta iz 1833. koji razmatraju slučajeve vampirizma; u prvom se Vlada obraća biskupskom ordinarijatu u Splitu sa zahtjevom da uklone takve ostatke praznovjerja te traže izvješće od šest župa u kojem se ima napisati u kojoj mjeri je praznovjerje prisutno u župama, a onda tadašnji biskup Pavao Klement Miošić od tih župa traži isto, u drugom dokumentu nalazi se odgovor trogorskog provikarijata, a u trećem je odgovor makarskog prezbitera. U prilogima ovom članku po prvi put se donose skenirane slike originalnih dokumenata kao i njihov prijevod na hrvatski jezik. Navode se najpoznatiji slučajevi vampira na domaćim i stranim prostorima, a onda se tri dokumenta detaljno analiziraju kako bi se utvrdio njihov utjecaj na najpoznatije opise vampira u književnosti koji su evoluirali od neuglednih seljana do modernih pop zvijezda i zavodnika koji su metafore za glavne društvene i političke probleme.

Ključne riječi: *crkveni arhivi, vampiri, metafora, Goran Tribuson, Boris Perić*

1. Uvod

Nadbiskupijski arhiv u Splitu nepresušno je vrelo važnih kulturnih, etnografskih, demografskih, ekonomskih, političkih i raznih drugih podataka za istraživače s raznih područja pa i za one koji proučavaju književnost. Splitska nadbiskupija nasljednica je mnogo starije salonitanske biskupije pa se radi o arhivu koji je među najstarijima u hrvatskim krajevima koji čuva važno gradivo. U ovom članku obrađuju se dokumenti iz 1833. kada je, nakon zapostavljenosti u vrijeme francuske vlade, došlo do sređivanja gradiva i sastavljanja prvog stručnog inventara što uvelike pomaže istraživačima u radu. U svojoj knjizi o splitsko-makarskom biskupu Pavlu Klementu Miošiću (1830–1837), Urban Krizomali (1941: 73) spominje dokumente o vampirima pod rednim

brojevima 1243, 1662 i 2037 iz 1833. te iz tih dokumenata citira nekoliko rečenica, ali ne donosi dokumente u cijelosti. Neke rečenice citira na talijanskom jeziku kojim su dokumenti pisani, a neke rečenice prevodi na hrvatski. Krizomali dokumente spominje kako bi upozorio na zaostalo praznovjerje koje su željeli iskorijeniti i Crkva i vlast, a logično je da nije ni slutio kako ovi podaci mogu biti od važnosti za književnost.

U prvom dokumentu pod brojem 1243 tadašnja vlast¹ obraća se biskupijskom ordinarijatu u Splitu zahtjevom da crkveni dužnosnici sastave izvješće u kojem bi pisalo: 1) u kojim kotarevima ima tog praznovjerja i u kojem se stupnju javlja, 2) kojoj vrsti pokojnika puk pridaje svojstva vampira i 3) kojim bi se sredstvima moglo podučiti narod i ukloniti ta praznovjerja. U istom dokumentu biskup Miošić traži spomenuto izvješće od trogirskog provikarijata, omiškog župnika, makarskog arhiprezbitera, župnika u Opuzenu, župnika u Imotskom i župnika u Sinju. U drugom dokumentu pod brojem 1662 biskupu odgovor piše kanonik Lubin iz Trogira i taj je spis zanimljiv s književnog aspekta jer se opisuje kakvom se karakteru i izgledu pripisuju odlike vampirizma. Navedene odlike predstavljaju važan folklorni opis koji će, uz određene izmjene, naći svoje mjesto u književnim djelima u kojima se kao likovi javljaju vampiri. U trećem dokumentu pod brojem 2037 biskupu odgovor piše kanonik Grubišić iz Makarske koji također pokušava odgovoriti na zadana pitanja. Slični zapisi o vampirima mogu se naći u raznim biskupijskim arhivima, posebno pri biskupskim vizitacijama kada su papini delegati imali zadatak popisati sve što je obilježavalo život određene župe. Takvih podataka ima i u djelu *Povijest Kandijaskog rata u Dalmaciji* iz 1986. u kojoj se govori i o kugi koja je zahvatila Šibenik 1649, a neuki puk nije shvaćao toliku smrtnost pa je vjerovao „da neki mrtvaci ponovno oživljeni ili obuzeti zlim duhovima ponekad ubijaju ljude...” (215). Takve su ljude nazivali vukodlacima, a u tri dokumenta iz 1833. koji su predmet analize ovog rada, za vampire koristi se upravo naziv vukodlaci² i to kao sinonim. U navedenom djelu spominje se i sakaćenje tijela tj. otvaranje groba pokojnika i probijanje njegovih grudi glogovim kolcem.

¹ Od 1831. do 1840. guverner Dalmacije bio je Venceslav Vetter Lilienberg i on je vjerojatno potpisao dokument, iako potpis nije čitljiv.

² U *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* (2004: 275, 48) pod natuknicom **vampir** stoji da je to je to „nadjudsko biće za koje se općenito vjeruje da je oživjeli mrtvac koji noću siše krv usnulim ljudima i pokojnik kojega pokreće duh demona (ob. Iz crkve izopćen ili koji je umro bez sakramenata); prema istočnoeuropskim pučkim vjerovanjima noću ustaje iz groba i ljudima siše krv dok ga se ne spali ili mu se srce probode glogovim kolcem“, a **vukodlak** je „onaj koji za puna mjeseca poprima izgled i ćud vuka; likantrop.“ Te dvije riječi različite su etimologije, a u ovom radu misli se na pokojnika koji siše krv ljudima jer se u dokumentima iz splitskog Nadbiskupijskog arhiva koriste kao sinonimi.

Vampiri su u hrvatskim znanstvenim istraživanjima najčešće predmet etnoloških i folklornih studija od kojih je možda najpoznatija ona Irene Benyovsky iz 1996. u kojoj je autorica koristila građu 18 st. iz Povijesnog arhiva u Dubrovniku kako bi rekonstruirala vjerovanje u vampire, ali istraživanje ne proučava te spise kao književnu građu.³ Slično je i s istraživanjem Lovorke Čoralić, Željka Dugca i Sani Sardelić iz 2011. koji su proučavali spis pohranjen u Državnom arhivu u Mlecima u kojem se spominje kako su u Žrnovu na Korčuli u 18 st. mještani imali namjeru otvoriti grob i osakatiti tijelo čovjeka za kojeg su vjerovali da je vampir, no spis se ne proučava s književnog aspekta.⁴ Sandra Barešin u istraživanju iz 2015. govori o vampirima u popularnoj i pučkoj kulturi, ali književnost se tek uzgred spominje.⁵ Marijeta Rajković-Iveta i Vladimir Iveta u svojem primarno etnološkom radu iz 2017. istražuju pučka vjerovanja i prikaze vampira u južnoslavenskoj tradicijskoj kulturi i za svoj rad koriste većinom strana književna djela, no ne proučavaju temu vampira u hrvatskoj književnosti. Joško Kovačić proučavajući vizitacije na Hvaru od 17. do 19 st. ne donosi detaljnu analizu dokumenata koje spominje, već samo iznosi podatke do kojih je došao, a koji su tako pisani da bi se mogli proučavati kao književni predlošci.⁶ Lik vampira u hrvatskoj književnosti prvo se javlja vrlo subverzivno i to kao implikacija u prozama Rikarda Jorgovanića, Antuna Gustava Matoša⁷, Ulderika Donadinija, manje poznatog Stanka Radovanovića, a onda tek osamdesetih i devedesetih godina 20. st. kada dolazi do pretapanja elitne i popularne kulture, vampiri postaju mnogo više od slutnje u djelima. Jedan od najvažnijih književnih vampira svakako je Hildesheimer iz novele *Ljetnikovac* (1975) Gorana Tribusona. Slijede likovi vampira koje u svojim romanima uvode Boris Dežulović, Boris Perić i Robert Naprta. U ovom radu usporedit ćemo opis, karakteristike i metaforičnost odabranih književnih vampira s onima iz navedenih arhivskih dokumenata kako bismo vidjeli koliko su usmena tradicija i arhiv utjecali na književnost.

³ *Vampiri u dubrovačkim selima 18. stoljeća*. Prije navedene autorice, etnološku studiju objavio je primjerice Ante Liepopili (*Vukodlaci, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knjiga 23, 1918), no pučka vjerovanja u vampire i vukodlake zabilježena su u raznim proučavanjima hrvatske usmene tradicije.

⁴ *Vampiri u korčulanskom selu Žrnovo: tragom jednog arhivskog spisa iz XVIII. stoljeća*.

⁵ *Vampiri u popularnoj i pučkoj kulturi*.

⁶ *Vampiri na Hvaru*.

⁷ Vampiri se spominju i u pjesmama Antuna Gustava Matoša, Janka Polića Kamova i Antuna Branka Šimića, ali u ovom članku predmet rasprave nije poezija, već proza u kojoj su vampiri likovi i pokretači radnje te važan dio strukture djela.

2. Predaje o vampirima

Vampiri se kao demonološka bića javljaju u usmenoknjiževnim predajama koje su bliske legendama, ali legende su vjerskog sadržaja i vezane su uz svece, a predaje govore o vjerovanju u razna nadnaravna bića koja nemaju uvijek dobre namjere. U proučavanju poetike usmenih predaja uočavaju se različite klasifikacije koje proizlaze iz dihotomije percepcije kazivača i proučavatelja (Vekić, 2016: 1), a za potrebe ovog rada izdvojiti ćemo nekoliko najvažnijih klasifikacija. Maja Bošković-Stulli (1997: 18–19) predaje dijeli na mitske (demonološke, praznovjerne), povijesne i etiološke, ali naglašava kako se to u određenim primjerima može i preplitati. Kao osnovno obilježje predaja ističe njihovu utemeljenost na „vjerovanju u istinitost onoga o čemu se kaže“. Iz navedenog proizlazi da su vampiri dio mitskih, demonoloških predaja te da kazivači takvih predaja vjeruju u postojanje tih bića. Analizom dokumenata iz splitskog Nadbiskupijskog arhiva utvrđuje se da su ljudi u to vrijeme (1833) vjerovali u vampire, bojali su ih se, pripisivali su im nadnaravne moći, a vlast i Crkva nastojali su to suzbiti tako da se u izvještaju kanonika Lubina (br. 1662) naglašava kako je to vjerovanje iskorijenjeno, iako se ipak daju prijedlozi što učiniti kako bi se ono suzbilo.⁸ Moguće je da su kanonici i svećenici koji su prozvani od vlasti i biskupa osjećali sram i strah od istrage pa je upitno jesu li stanje u svojim župama, a vezano uz vjerovanje u vampire, prikazivali istinito.

Ljiljana Marks predaje promatra u njihovu odnosu prema vjerovanju u istinitost i odnosu prema stilskim obilježjima forme, a razvrstava ih na mitske ili demonološke, povijesne i etiološke (Marks cit. prema Vekić, 2016: 202). Demonska bića mogu se pojavljivati u ljudskom i životinjskom liku, kao predmeti i neodređene prikaze, a nazivi su vezani uz lokalne zajednice (Vekić, 2016: 203). Zato i dolazi do toga da se vampiri ponegdje koriste kao sinonimi za vukodlake, a u Hrvatskoj je prisutan čitav niz naziva za pokojnike koji široj zajednici piju krv, a može ih se ubiti glogovim kolcem. Rajković-Iveta i Iveta (2017: 63) bilježe sljedeće nazive prema učestalosti: *vukodlak*, *vampir*, *kodlak*, *vukozlak*, *lorko*, *kosac*, *tenjac*, *mekodlak*, *ris*, *osuđenjak*, *mračnjak*, *krsnik*, *strigun/štriga*.⁹ Marko Dragić (2008: 273) u nastojanju da bude što

⁸ U Grubišićevu izvještaju (br. 2037) takve predaju nazivaju se „pogrešnom tradicijom“ koja je svojstvena samo najnižem puku.

⁹ Benyovsky (1996: 4) navodi kako se u Dalmaciji za živog mrtvaca koristi talijanski pojam *lupo manaro* ili slavenski *vukodlak*, na Lastovu i oko Dubrovnika *kosac*, *hudoba* ili *vukodlak*. I u njenom radu nazivi vukodlak i vampir upotrebljavaju se kao sinonimi jer se radi o istom fenomenu kako autorica ističe. Čoralić, Dugac i Sardelić (2011: 42) govoreći o korčulanskom slučaju i nadnaravnim bićima bilježe nazive *štrige*, *pomoritad*, *vile* i *tenci*.

precizniji te da Proppovu podjelu dopuni podacima s terenskih istraživanja, predaje dijeli na povijesne, etiološke, eshatološke, mitske, demonske (demonološke) i pričanja iz života. Za eshatološka bića naglašava kako su ustajala iz groba kako bi ukazala na zločin počinjen na njima, a za demonološka ističe da su uvijek zla. Kao najučestalije demone u našim predajama navodi (Isto: 463): *vještice (more, štrige, coprnice, babe), stuhe, irudice, kuga, kučibabe (babaroge), vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag – crni ovan, crni pas), orko, mačić; zloguke ptice (gavran, kukviža), te razna plašila, prikaze, utvare*. I u Dragića su vukodlaci zapravo sinonim za vampire jer se radi o mrtvacima koji bi nakon smrti ustajali iz groba, a nestajali bi kad bi bili probodeni glogovim kolcem ili sa sedam glogovih kolaca (Isto: 440).

Evelina Rudan (2016: 30) poziva se na Dragićevu podjelu koju smatra korisnom, ali uočava kako se mrtvi ne vraćaju samo zbog zla koje je počinjeno nad njima, već i zbog zla koji su počinili sami, a sve to skupa može ovisiti o perspektivi pripovjedača što dovodi do toga da ta bića pokazuju više sličnosti, nego različitosti. Rudan navodi (Isto: 32) kako demonološke predaje uvijek tematiziraju granice između svakodnevnog, tj. onoga što je čovjeku blisko i onoga što je iznad/ispod razumskog poimanja, tj. onoga što je čovjeku tajno, a tajnovitost: „se odnosi na drugu dimenziju i drugi svijet, onostrano i nadnaravno, a poznatost na ovaj svijet, blisko i svakodnevno.“ Upućuje na paradoksalnu prirodu demonoloških predaja koje u isto vrijeme otkrivaju i skrivaju nadnaravni svijet i njegove protagoniste. Iako u Nadbiskupijskom arhivu u Splitu nailazimo na dokumente, oni zapravo ostavljaju trag o predajama u kojima je Vladino i biskupovo ključno pitanje¹⁰ o tome kojoj se vrsti pokojnika pridaju odlike vukodlaštva/vampirizma ostalo više skriveno, nego razotkriveno. Dalje Rudan navodi kako se tajnovitost očituje na razini likova, oblikovanja teksta i na razini konteksta, kazivačkih situacija i recipijenata. Za razumijevanje likova vampira koji su iz usmene književnosti prešli u pismenu, najzanimljivija je naravno razina likova u kojoj se opisuju tjelesna svojstva i držanje takvih bića, njihovo ponašanje i moral, njihovo djelovanje. U izvještaju kanonika Lubina (br. 1662) vidljivi su svi ovi opisi na razini lika pa su vampiri imali melankoličan izgled, za života ih je pratio nečastan glas ili su bili previše povučeni, a što se njihova djelovanja tiče optuživalo ih se za uzrokovanje epidemija. U Grubišićevu izvještaju (br. 2037) naglašava se kako je puk obilježja vampira pridavao onim pokojnicima koji su društveno okaljani u smislu pokvarenosti, krađe, kamatarenja i nepokajanja.

¹⁰ Od sva tri navedena pitanja ovo nije bilo ključno za Vladu i biskupa, već za proučavatelje predaja o vampirima.

U prikupljenim predajama Rudan posebno poglavlje posvećuje *štrigama*, a to je naziv koji se u Istri koristi za vampire. Što se tiče njihova fizičkog izgleda, autorica navodi (Isto: 217) kako su najčešće opisani kao oni koji imaju ljudsko obličje, rep, intenzivan pogled, neobične oči, starost, zoometempsihozu, bilokaciju, rođenje u košuljici, nekonkretiziranu neobičnost izgleda koji izaziva zazor ili strah te modrice. Od svega ovoga u dokumentima iz Nadbiskupijskog arhiva u Splitu ističe se nekonkretizirana neobičnost izgleda, ali kako nisu svi dijelovi dokumenata čitljivi, tako ne možemo sa sigurnošću reći koja su to sve fizička obilježja, iako Krizomali (1941: 73) piše da se to u Imotskom pripisuje ljudima „visokim i slaba glasa.“ To dokumente iz arhiva približava književnim opisima suvremenih vampira koji su izgledom sve bliži ljudima, a sve dalji od folklornih verzija u kojima imaju repove i životinjska obilježja. Što se tiče životnog prostora, štrige iz predaja koje je prikupila Rudan, kao i vampiri iz analiziranih dokumenata, taj prostor dijele s kazivačima pa se radi o osobama koje su živjele u istoj zajednici kao i kazivači. Književni vampiri razvijali su se od neuglednih seljaka, preko tajanstvenih plemića pa sve do susjeda i rock zvijezda današnjice. Djelovanje štriga i štriguna u predajama koje je sakupila Rudan uključivalo je različite vrste šteta na životinjama, izazivanje različitih bolesti kod ljudi (ono što Lubin naziva epidemija), neobične pojave i borbu s krsnicima. Treba naglasiti da se obrana od štriga i vampira u predajama sastoji od različitih vrsta apotropeja, tj. postupaka (Rudan, 2016: 236). U dokumentima iz Splitskog arhiva ne govori se o zaštiti, već o tome kako najniži puk ponekad vrši barbarizam nad leševima pokojnika koji se smatraju vampirima pa im se režu tetive ili ih se probada kolcem (br. 2037). Kombinacijom usmenih predaja i podataka iz analiziranih arhivskih dokumenata i njima sličnima moguće je doći do opisa likova vampira prvo u književnosti razdoblja romantizma, a onda i u novijoj književnosti.

3. Najpoznatiji slučajevi vampira

Vampiri su kao likovi proslavljeni u engleskoj i američkoj književnosti, a u književnost su ušli iz usmene tradicije, sudskih spisa, zapisa biskupskih vizitacija i novinskih članaka. Sam termin vampir u Engleskoj je prvi put upotrijebljen u novinskom izvještaju iz 1732. u *London Journal* kako bi se opisao slučaj Arnolda Paula¹¹ iz Mađarske koji je navodno ubio četvero ljudi nakon svoje smrti i čije su tijelo sumještani osakatili. Grob su mu otvorili četrdeset dana nakon smrti i zaključili kako na tijelu nema tragova propadanja; svježa krv izlazila mu je iz očiju, nosa, usta i ušiju; košulja, pokrov i grob bili su

¹¹ Izvještaj je poznat pod latinskim nazivom *Visum et Repertum* (*Viđeno i otkriveno*).

natopljeni krvlju; stari nokti i koža su mu otpali i narasli su novi pa su mu odlučili kolcem probosti srce na što je on navodno ispustio uzdisaje i na kraju su ga spalili (Barber, 2010: 16–17). Isto su napravili s još nekim sumještanima za koje su vjerovali da ih je upravo Arnold učinio vampirima, a napadao je navodno i stoku kojoj je pio krv. Riječ je o praznovjerju koje je tada bilo rašireno upravo zato što znanost nije bila dovoljno razvijena pa je trebalo vremena da učenjaci objasne proces raspadanja tijela koje se uslijed tog procesa u grobu pomiče, no ipak je to praznovjerje doživjelo osuđujuće reakcije javnosti koja je preispitivala istinitost izvještaja. Paul Barber (2010: 124) upućuje na znanstvena istraživanja prema kojima raspadanje tijela ovisi o vrsti zemlje u koju je ono položeno, o dubini iskopane rake i prema kojima se tijelo zbog natečenosti prvo poveća da bi se kasnije smanjilo. Radi se o složenom medicinskom procesu u kojem sudjeluju razni faktori od temperature zraka do vrste tla. U folkloru vampir je bio optužen za zarazne bolesti o kojima se nije dovoljno znalo što potvrđuje i izvještaj kanonika Lubina iz Trogira u splitskom Nadbiskupijskom arhivu prema kojem se praznovjerje širilo zbog zidina koje su zrak u gradu činile zagušljivim i zbog kojih se širila zaraza, a nakon što su zidine porušene zaraza se iskorijenila i praznovjerje je nestalo. U književnosti vampir se primjerice u *Drakuli* Brama Stokera optužuje za zarazu koja se širi krvlju, vampirski romani iz 1980-ih bili su metafora za spolno prenosive bolesti poput AIDS-a što se posebno osjetilo za Reganova predsjedničkog mandata u SAD-u (Gordon, Hollinger, 1997: 6), dok su u hrvatskoj književnosti u slučaju Naprtina romana *Vampirica Castelli* (2006) objašnjenje za rijetku genetsku bolest porfiriju i metafora za strahote Domovinskog rata u kojem su neki ljudi pretvoreni u vampire. Dokumenti o vampirima iz Nadbiskupijskog arhiva u Splitu pokazuju kako se i Crkva borila protiv navedenog praznovjerja, a zanimljivo je da je 1746. benediktinac August Calmet napisao raspravu o vampirima pod nazivom *Traité sur les apparitions des esprits et sur les vampires ou les revenans de Hongrie, de Moravie, &c.* u kojoj su vampiri zapravo dokaz Božje prisutnosti na svijetu. Crkva je nakon Tridentskog koncila u 16. st. počela progoniti praznovjerje¹² pa su se na kanonskim vizitacijama donosili izvještaji o takvim slučajevima, a u 18. st. Crkva sve više borbu protiv vampira prepušta vlasti (Benyovsky, 1996: 15–16). Dokumenti iz Splita potvrđuju da vlast traži pomoć Crkve u suzbijanju praznovjerja i to možda zato što su pojedini lokalni svećenici i bratovštine sudjelovali u otvaranju grobova pokojnika za koje se sumnjalo da su vampiri. Prosvijećena svjetovna vlast bori se protiv ovakvih praznovjerja, a jedan od najpoznatijih dokumenata kojima se

¹² Među najranijim crkvenim dokumentima o vampirima jest poznati *Malleus Maleficarum* iz 1485. koji je potvrdio papa Inocent VIII i u kojem se „tvrdilo kako Đavo koristi ove žive mrtvace da bi činio zlo u svijetu“ (Klaić cit., prema Benyovsky, 1996: 15).

ono pokušava suzbiti jest *Constitutio Criminalis Theresiana* Marije Terezije iz 1766. na čijem je dvoru djelovao i poznati liječnik Gerard van Swieten koji je među prvima pokušavao dokazati kako se neraspadnutost tijela može objasniti medicinskim razlozima (Benyovsky, 1996: 19).

Drugi u svjetskoj javnosti poznat slučaj jest onaj iz 1725. o Petru Plogojeviću (Blagojeviću) iz sela Kisilova u srpskom Podunavlju. Markman Ellis (2003: 171) tvrdi kako se Petar nakon smrti javio svojem sinu i od njega je tražio hranu pa su ga nakon toga našli mrtvog. Vlasti su pokušale ispitati slučaj otvaranjem groba u kojem su našli mrtvacu kojem je narasla kosa i na ustima je bilo tragova krvi. Ellis je taj slučaj zabilježio od francuskog filozofa John Baptista Boyera, Marquis D' Argensa koji je u satiri *Lettres Juives* iz 1738. uspoređivao slučajeve Paula i Plogojevića kritizirajući ih kao varku i fanatizam popularan u narodu. Isti slučaj spominje i hrvatski pisac Perić u pogovoru prvom hrvatskom izdanju Stokerova romana *Drakula*, ali uz razliku da je Plogojević ustavši iz groba od svoje udovice tražio hranu i cipele pa joj je nakon toga pio krv (2019: 386). Perić također spominje kako su seljaci nakon otvaranja groba vidjeli da je pokojnik „dobro uhranjen i svjež kao da je netom legao na počinak, usta i nos umrljani su krvlju, na mjestu otpale kože raste nova“, a optužili su ga i da je zarazio još devetero ljudi koji su umrli nakon što im je on sisao krv. U ovim manjim razlikama najbolje se vidi kako su vampirske legende dio usmene predaje koja se u svakom novom prenošenju dijelom mijenja. Barber (2010: 6–7) Plogojevićev slučaj navodi prema Calmetu koji također tvrdi kako je pokojnik od žene tražio opanke te je u snu davio devetoricu ljudi koji su potom umrli, a jedini oštećeni dio tijela bio je nos koji mu je otpao. Za ovaj rad ključno je Ellisovo razmišljanje o pomodnosti vampira koji se iz izvještaja, medija i društvenog života sele u književnost (2003: 174–175): „Vampirske su priče paradigmatički primjer kako učenjaci skupljaju i bilježe popularna vjerovanja, a taj postupak preoblikuje usmenu tradiciju u pisanu te u isto vrijeme preispituje vrijednost i značaj vulgarne ili plebejske kulture.“¹³ Svi ovi slučajevi pokazuju kako učene rasprave vulgarnoj anegdoti, kako ju Ellis naziva, omogućuju da iz usmene tradicije prijeđe prvo u trivijalnu i rubnu pa onda u kanonsku književnost. Prijelazom su se dogodile promjene pa su vampiri od izgledom i odjećom neuglednih seljana postali naočiti i uglašeni aristokrati i zavodnici, a u novije vrijeme i moderne superzvijezde.

¹³ „The vampire tales constitute an early and paradigmatic example of how popular superstition was collected and recorded by antiquarian research, a process that not only transformed oral tradition into written account, but also retheorised the value and significance of vulgar and plebeian culture.“

Na hrvatskim prostorima nailazimo na slučaj umrle¹⁴ Priba iz 1403. na otoku Pašmanu u mjestu Otchus o čemu izvještava zadarski načelnik Pavao Pavlović koji je, na molbu otočana, dozvolio da se Pribin grob otvori i da joj se u srce zabije kolac (Klaić, 1968: 223). Pavlović donosi zapis na latinskom jeziku koji se nalazi u knjizi Ivana Lučića *De Regno Dalmatiae et Croatiae* iz 1666, a prevode ga Đuro Tošić i Dragana Kunčer (2012: 101):

„1403., mjeseca juna na ostrvu Pašman u mestu Otchus izvjesna žena po imenu Priba, iako je umrla i bila sahranjena na tom ostrvu, više njih koji tamo žive su je jasno vidjeli, a najbolje ju je vidjela neka žena koju je ova umrla svojom rukom udarala... Ta umrla je počinila i mnogo drugih stvari u kući pokojnog Venturina de Cesena i na kraju je, sakupivši više stvari i dijelova namještaja... u toj istoj kući podmetnula požar...”

U izvještaju se dalje navodi kako su se De Cesenini sinovi i drugi mještani žalili na Pribu i tražili da joj se otvori grob pa je to, u prisutnosti Pavlovića i dvojice zadarskih rektora, i napravljeno kako bi se pokojničine grudi probile kolcem nakon čega je ona izdahnula. Zanimljivo je da se ovdje radi o ženskoj osobi koja se iz nepoznatog razloga okomila na određene mještane pa ih je na razne načine uznemiravala. Dr Christian Reiter u Bečkom dvorskom arhivu, uz zapis o već spomenutom Plogojevićevu slučaju, nalazi i zapis o dvije vampirice iz pomoravskog sela Medveđa koje su 1832. odnijele trinaest žrtava (Perić, 2019: 386). U hrvatskoj su književnosti dva poznata primjera vampirica, a to je Alice iz Perićeva romana *Vampir* (2006)¹⁵ i Charlotte iz Naprtina romana *Vampirica Castelli* (2006). Alice je misteriozna djevojka koju glavni lik Zlatko Wagner susreće u mjestu Kringa u razvalinama kule Rapicio i s kojom ima seksualne odnose nakon kojih se zarazi vampirizmom zbog čega Jagna Pogačnik (2006: 233) zaključuje kako je Alice kćerka Jure Granda. Naprtina Charlotte, kćerka je patologa Januša Fluckingera, koja pati od porfirije pa otac za nju krade doze krvi kako bi ju hranio.¹⁶ Vampiriska inspekcija na čelu s inspektorom Filipovićem, ocem Ksavijerom i inspektoricom Bubalo na kraju ubiju Charlotte u vjeri da čine pravu stvar. Na taj način autor kritizira društvo koje se bavi vampirima umjesto pravim kriminalcima, ali i Crkvu koja

¹⁴ Pavlović ju ne naziva vampiricom, nego tvrdi da se Priba prometnula u vukodlaka što opet pokazuje kako su se riječi vukodlak i vampir koristili kao sinonimi, iako se ovdje radi o vampirizmu budući da su joj u srce zabili kolac.

¹⁵ U istom romanu vampiricom postaje i Zlatkova ljubavnica Silvija nakon seksualnog odnosa s kćerkom Igora Cernjaka koji boluje od Renfieldova sindroma, ali ona vampirsku krv loše podnosi za razliku od Alice koja je čak opisana kao žena preplanule puti što nije tipično za književne, nego za folklorne vampire.

¹⁶ Charlottin opis (Naprt, 2006: 179–180): „Takvo biće u životu vidio nisam; izgledala je prozračno, poput paučine, k'o da je zapravo nema... Usne su joj bile skroz bijele, a dah hladan...”

je oduvijek bila bliska vlasti i uključena u progone onih koji su po nečemu bili drugačiji. Kao što inspekcija nije dala mira nesretnoj i bolesnoj Charlotte, tako ni mještani i vlast nisu dali mira Pribi ni u grobu.

Drugi poznati slučaj na hrvatskim prostorima i predaju o prvom hrvatskom vampiru zapisao je Slovenac Janez Vajkard Valvasor u *Slavi vojvodine Kranjske* iz 1689, njemački pisac Hermann Hesse bilježi je u *Pričama o sablastima i vješticama iz Rajnskog antiquariusa* (1924/1925) i temelji ju na zborniku Cristiana von Stramberga, a ista se priča nalazi i u knjizi Drage Orlića *Štorice od štrig i štriguni* (1986) koja je kao inspiracija poslužila hrvatskom piscu Periću za pisanje romana *Vampir*. Ovdje donosimo dijelove priče o Grandu iz 1672. onako kako ju bilježi Hesse (2007: 49–50):

„Nakon pogreba, međutim, viđen je kako noću šeće trgovištem Krink. Prvi kome se ukazao bio je pater Georgio... koji ga je sahranio i nad grobom mu služio misu. Jer kada je pater s pokojnikovim znancima boravio u udovičinoj kući, te nakon večere ustao od stola i zaputio se kući, ugleda pokojnika kako sjedi iza vratiju i uplašen pobjegne. Od tada pokojnik se u kasan sat ukazivao mnogima, hodajući ulicama amo-tamo, zakucavši čas ovdje čas ondje na nečija vrata. Mnogi ljudi potom su umrli, a bijahu mahom iz kuća na čija je vrata mrtvac zakucao... k tome i udovicu svake noće savlada... Njih devetorica, oboružana dvjema bakljama i raspelom, otvorila su grob i zatekla u njemu pokojnikovo tijelo – rumeno i živo, kako im se smiješi i upravo otvara usta...”

Dalje se u priči govori o tome kako su devetorica živih prepali, ali su mu kasnije pokušali trbuh probosti oštrim glogovim kolcem koji se odbijao od Grandova tijela. Svećenik mu je pred lice stavio raspelo i izgovarao formule, ali ni to nije pomoglo pa su mu na kraju jedva uspjeli odrubiti glavu sjekirom pa je mrtvac na to „počeo gromoglasno vikati, trzati se i previjati kao da je živ. Čitav grob natopio je krvlju...“. Nakon toga više nije uznemiravao stanovnike istarske Kringe, ali se zato preselio u književnost u kojoj je Perić iz navedenog opisa najviše iskoristio Grandovu seksualnu aktivnost, naglašeni cinizam i širenje smrtonosne zaraze (Perić, 2019: 396). U njegovu romanu Grando nije subjekt koji priča svoju priču, on je prisutan kao slutnja koja djeluje uz pomoć iracionalnih radnji drugih likova (Armanda-Šundov, 2014: 272). Glavni lik Zlatko ni u jednom trenutku nije vidio Granda, ali je stalno podastirao dokaze o njegovoj prisutnosti i telepatiskim moćima (Perić, 2019: 161): „Iako nisam vidio Granda, količina straha koju mi je njegova prisutnost utjerala u kosti bila je dovoljna da nikad više ne posumnjam u postojanje vampira... Biće uronjeno u strah istiskuje iz njega onoliko demona koliko teži njegova umišljenost prosvjećenost...” Na kraju se ispostavlja da je tajanstvena Alice vampirica koja

zarazi Zlatka koji potom shvati kako je i u njemu dio predaje i misterije koju predstavlja Grando.

4. Analiza i povezanost arhivskih dokumenata s književnim vampirima

U prvom od dokumenata iz arhiva u Splitu (br. 1243) tadašnja vlada traži pomoć Crkve u suzbijanju praznovjerja vampirizma za koje koristi sinonim vukodlaštvo. Vlada od ordinarijata traži izvještaj u kojem bi župnici i arhiprezbiteri Trogira, Omiša, Makarske, Opuzena, Imotskog i Sinja trebali odgovoriti na tri ključna pitanja koja smo već spomenuli; 1) u kojim kotarevima ima tog praznovjerja i u kojem se stupnju javlja, 2) kojoj vrsti pokojnika puk pridaje svojstva vampira i 3) kojim bi se sredstvima moglo podučiti narod i ukloniti ta praznovjerja. Za Vladu je možda najvažnije bilo utvrditi u kojim kotarevima je takvo praznovjerje prisutno jer ono dovodi do sakaćenja mrtvog tijela pokojnika za kojega se smatra da je vampir, a za biskupa kako narod uz pomoć vjere podučiti i odvratiti od istog praznovjerja. U dokumentima se naglašava kako je vjerovanje u vampire i sakaćenje mrtvih tijela „ostatak starog barbarizma“ (br. 1243), ali to je ustvari eufemizam kojim se donekle opravdava iracionalno ponašanje nekih zajednica i pojedinaca koji su vršili takvu praksu. U nekim slučajevima svećenici su davali blagoslov hrabrim članovima zajednice koji bi se odvažili na takav čin, a u drugim slučajevima osuđivali su takvo ponašanje i od njega se distancirali. Istražujući korčulanski slučaj iz 18. st. Čoralić, Dugac i Sardelić (2011: 40) ističu kako je svećenik optužio svoje župljane za skrnavljenje tijela koje je za Crkvu sablažnjiv događaj. Benyovsky (1996: 17) mišljenja je kako je više svećenstvo racionalnije pa onda kritički gleda na različita narodna vjerovanja, a niže svećenstvo nije tako racionalno pa zato takve postupke ili odobrava ili ne čini ništa da ih spriječi. U dokumentima iz Splitskog arhiva (br. 1243) Vlada govori o upotrebi prosvijećenog pastoralnog nastojanja da se takvi barbarizmi uklone, a upravo bi Crkva trebala obaviti taj zadatak. Biskup Miošić smatra da se takvo praznovjerje tiče visokih obzira prema vjeri i dobru vladanju, a to znači da je itekako svjestan da ono narušava ugled vjerske zajednice u kojoj se javlja.

Za književnost najvažnije je drugo pitanje koje se zapravo odnosi na fizički izgled i karakter vampira. Izvještaj kanonika Grubišića iz Makarske (br. 2037) manje je zanimljiv s književnog aspekta, ali ipak daje objašnjenje zašto je u njegovu kraju dolazilo do širenja tog barbarizma, kako se u izvještaju naziva. On tvrdi kako je cilj takvih glasina bio zaplašiti puk da noću ostane u kući kako bi se oni koji su glasine izmislili mogli slobodno baviti krađom. Prema njemu „Puk pripisuje obilježja vampira samo onim pokojnicima koji

su društveno okaljani u smislu pokvarenosti, krađe, kamatarenja i nepokajanja“, ali ne govori o fizičkom izgledu takvih ljudi. To bi značilo da su prema puku vampirima postajali samo oni ljudi koji su već za života imali pokvaren karakter i bili skloni prijestupima. To odgovara opisima najpoznatijeg svjetskog vampira grofa Vlada Tepeša Drakule koji je za života bio poznat po okrutnostima. Navod također odgovara i opisima iz prvih hrvatskih gotičkih pripovijesti Rikarda Jorgovanića u kojima se vampir javlja tek kao slutnja i metafora za obiteljsko nasilje najjasnije izražena u pripovijeci *Na jezeru*. U tom djelu glavni lik Ivan Airolović pokušava nesretnu djevojku Mariju izbaviti od nasilnika koji se zove grof Luj. Jorgovanić se služi tehnikama iz fantastične književnosti pa zamagljuje granice između sna i jave i tjera čitatelja da se zapita je li možda grof Luj vampir. Nakon njegovih posjeta Marija se osjeća iscrpljeno, blijeda je i na sebi ima ogrebotinu (Jorgovanić, 1943: 178), ali ispostavlja se da je Luj prema njoj nasilan zbog čega je on tek metaforičko čudovište kao i ovi iz Grubišićeva izvještaja. Očito su neki članovi njegove vjerske zajednice činili poprilično velike zločine pa ih se moglo nazivati vampirima. Gotičke pripovijesti uz pomoć kategorija strave, užasa, jeze obično potkopavaju zamišljenu stvarnost kako bi uputile na njene nedostatke i činjenicu da strah dolazi od onog što nam je blisko pa se tako nasilnici obično nalaze u uskom obiteljskom krugu kao što se i u Grubišićevu slučaju spominju članovi njegove vjerske zajednice, a ne pridošlice ili ljudi van zajednice. Vampiri iz usmenoknjiževnih demonoloških predaja obično su mučili članove svoje obitelji i mještane s kojima su, prema već spomenutim navodima Rudan, dijelili isti životni prostor, a onda su se u gotičkoj književnosti transformirali u obiteljske nasilnike koji nad svojim žrtvama vrše fizičko i psihičko nasilje. Ovdje ne pokušavamo reći da je Jorgovanić čitao Grubišićev izvještaj, već da je kruženje usmenoknjiževnih opisa i ovakvih dokumenata i izvještaja utjecalo na književne opise.

S književnog aspekta najzanimljiviji je izvještaj kanonika Lubina iz Trogira zato što se u njemu uz karakter opisuje i izgled vampira. Prije odgovora na pitanje kojoj vrsti pokojnika puk pridaje karakteristike vampira, Lubin objašnjava (br. 1662) koji je bio uzrok proširenosti tog praznovjerja u njegovu provikarijatu. On tvrdi da se to praznovjerje iskorijenilo prije nekih 50 godina jer su tada porušene zidine koje su stvarale neprovjetreni zrak i doprinosile epidemiji, a puk je za epidemije obično krivio vukodlake, kako ih on naziva. Stanje se promijenilo nakon što su zidine porušene i epidemija iskorijenjena. Iz ovih navoda zaključujemo kako je puk zapravo u teškim vremenima i prilikama tražio uzroke neobjašnjivim pojavama poput epidemija. Lubin smatra da puku u obliku propovijedi treba objasniti da su za epidemije krivi grijesi, a ne vukodlaci pa se tako iracionalno objašnjenje ne zamjenjuje znanstvenim,

već vjerskim pristupom. On, kao i Grubišić, smatra da je propovijed¹⁷ najprikladnije sredstvo i najbolja prilika za podučavanje puka, a u propovijedi treba istaknuti tri elementa; 1) tumačiti vjerske istine i upozoriti na zastranjenje, 2) objasniti da su uzrok epidemije grijesi, a ne vukodlaštvo, 3) objasniti da je vjerovanje u vukodlake jednako odvracanju od vjere (br. 1662). Iako on tvrdi da u njegovu provikarijatu već dugo nema takvog praznovjerja, ipak opisuje izgled pokojnika kojima su se pridavala obilježja vukodlaštva, a radi se o ljudima tugaljiva i melankolična izgleda. Nažalost, ključno je mjesto poprilično nečitljivo, ali zato Krizomali (1941: 73) piše da se to u Imotskoj krajini inače pripisuje ljudima „visokim i slaba glasa“ pa je moguće da i ovdje nešto slično piše. Lubin također tvrdi da to mogu biti i osobe kršćanskog duha koje su neuku puku bile sumnjive zbog svoje povučенosti. Slično kao i Grubišić, ističe da su to mogle biti osobe koje je pratio nečastan glas. U pisanoj književnosti vampiri se često opisuju kao povučeni samotnjaci koji se izoliraju u sebi blizak prostor. Obično se radi o osobenjancima koji su učeni i načitani što potvrđuju i najpoznatiji vampiri iz nešto starije i novije književnosti kao što su već spomenuti grof Drakula, ali i Edward Cullen iz *Sumrak sage* autorice Stephenie Meyer koji je široj zajednici sumnjiv upravo zbog povučенosti. To je drugačije od opisa kanonika Grubišića iz Makarske prema kojem su to osobe koje su bile društveno okaljane i bavile se nekom vrstom kriminala. Navedeni Lubinin opis razlikuje se od usmenoknjiževnih opisa u kojima vampiri nisu blijedi, slaba glasa, ni tugaljivi, već se uglavnom radi o kršnim i ciničnim ljudima koji su za života bili temperamentni. Vampiri iz Lubinine zajednice bili su melankolični, povučeni i očito neshvaćeni jer su bili drugačiji. To odgovara suvremenim književnim vampirima koji su metafora za ono što je u nekom društvu pomaknuto i drugačije pa je od društva osuđeno.

U svojoj pripovijeci *Ljetnikovac* u zbirci *Praška smrt* (1975) Tribuson u hrvatsku književnost uvodi lik prvog pravog vampira čija je specifičnost u tome što je on samoubojica. Radi se o gotičkoj pripovijesti koja se sastoji od tri dijela od kojih svaki ima svojeg pripovjedača, iako se svaki od njih referira na isti događaj. Prvi od njih je mladić Bruno Krlek koji pripovijeda o tome kako je prije Drugog svjetskog rata redovito ljetovao u jednom ljetnikovcu u kojem se družio s Ivanom Grabovskim. On se pak zaljubio u djevojku Katarinu koju je zatekao u neobičnoj ljubavnoj igri s čudnim likom po imenu Hildesheimer:

¹⁷ Kanonik Lubin ističe da bi svećenik koji dočuje kako se u njegovu puku šire takve glasine, trebao na prvi blagdan nakon toga u propovijedi pokazati da pokojnici ne mogu ustati iz zemlje do sudnjeg dana. Onima koji zastrane potreban je „oporavak“ i „ozdravljenje“ što znači da se prepuštanje takvim vjerovanjima i sudjelovanje u sakaćenju tijela smatralo gotovo bolešću za koju je najbolji lijek bio kajanje i prepuštanje Božjoj milosti.

„I što je vidio kada je ušao u Katarininu sobu? Hildesheimer je ležao pored nje zubiju zarivenih u njezin vrat, dok se ona previjala i grlila ga. A njezini uzdasi nisu bili uzdasi boli, nego sladostrašća i pomame. I onda je njezina užasna, opčinjavajuća erotska igra odjednom prestala, očito, bila je mrtva“ (Tribuson, 1975: 105–106).

U opisu se ističe vampirska seksualnost i bestijalnost jer ta igra završava smrću što je malo profinjeniji opis folklornih vampira koji također posjećuju svoje udovice kako bi ih seksualno iscrpljivali. Bruno niti jednom nije spomenuo riječ vampir, iako se u njegovoj verziji cijelo vrijeme implicira kako se radi upravo o tom fenomenu. On primjećuje kako Hildesheimer izbjegava sunčeve zrake te opisuje njegov boležljiv izgled: „Tada mi, dok sam čekao, pride vrlo otmjen gospodin, bolesna izgleda. Njegov sivi ten, crvene oči, raspucale usne koje je jedva micao i suhonjavi udovi odavali su uistinu krhko zdravlje. Neprestano se ljuljao kao da će se srušiti...“ (Isto: 101). Grabovski se nakon Katarinine smrti ubio jer ga je scena koju je vidio duboko potresla.

Sljedeći pripovjedač je Koh koji Hildesheimera naziva svojim noćnim prijateljem jer uživa u njegovu društvu i opisuje ga kao profinjenog, elegantnog i obrazovanog čovjeka koji ima određenu privlačnost, no i on ističe Hildesheimerov boležljiv izgled:

„Hildesheimer je bio dosta visok čovjek, otmjena držanja, plemenitih crta lica i vrlo elegantno odjeven. Kosa mu je bila tek malo prosijeda, ali mu je ta prosijedost vrlo dobro pristajala. Ten mu je stvarno bio prilično loš i boležljiv, dok su mu oči uvijek bile zakrvavljene. Očito, patio je od kroničnog konjuktivitisa“ (Isto: 108).

Po karakteru Hildesheimer je bio povučen, tugaljiv i nezainteresiran za život jer se nalazio pred važnom odlukom, a kasnije od trećeg pripovjedača koji je šef policije saznajemo da je ta odluka samoubojstvo. Njegov fizički opis u kojem se ističe stas i suhonjavost i psihički opis u kojem dominira načitanost, melankoličnost i rezigniranost savršeno odgovaraju Lubininu opisu karaktera pokojnika kojem se pridaju odlike vukodlaštva tj. vampirizma. To ne znači da je Tribuson čitao Lubinin dopis, već da se figura, tj. lik vampira u književnosti razvijao i doživljavao transformacije koje su bile pod utjecajem folklora i raznih dopisa u kojim se moglo pročitati o karakteristikama vampira. Takvi dopisi služili su kao poticaj književnicima da oblikuju originalne likove koji će ipak imati i nešto od tradicije od koje se svakim danom sve više odmiču.

5. Zaključak

Ni jedna figura u književnosti nema toliki metaforički potencijal sklon nebrojenim transformacijama kao figura vampira koja je od vulgarne anegdote postala ikona popularne kulture sposobna da na svoja leđa stavi teret povijesnih promjena. Ta višeznačna figura povezana je s definicijom gotičke književnosti u kojoj se obično javlja i koja predstavlja ciklički žanr koji se uvijek iznova pojavljuje u burnim vremenima jer za cilj ima savladati tjeskobe radeći na njima u premještenoj formi (Hurley, 2008: 194). Prema dokumentima iz splitskog arhiva vampiri su bili optuženi za neobjašnjive bolesti i epidemije, a danas su oni metafore za razne bolesti društva (Aldiss, 1997: 11). Iz antropologije i folkloru u kojem je bio neugledni seljak, vampir se premjestio prvo u trivijalnu pa onda u visoku književnost u kojoj je u 19. st. postao demonski ljubavnik i aristokrat da bi u 21. st. postao momak iz susjedstva koji se socijalizirao. U 19. st. vampir je također bio utjelovljenje zla čija je funkcija bila podupiranje vjerovanja u dobro (Punter, Byron, 2013: 270). Iako vampiri ne stare, funkcioniraju poput ogledala koje bilježi promjene u društvu, starenje i smrtnost i u kojem je moguće vidjeti vlastite pogreške, tugu i krivnju (Zanger, 1997: 22–23). U tom ogledalu moguće je vidjeti i nasilje koje se odvija u uskom obiteljskom krugu pa on tako upućuje na disfunkcionalne obitelji kao što je to slučaj s Jorgovanićevim grofom Lujem. O nasilnoj prirodi ljudi koji su optuženi za vampirizam svjedoče i dokumenti iz Splitskog arhiva.

S dolaskom modernog vremena vampiri su doživjeli demistifikaciju, socijalizirali su se kako bi postali bliski ljudima pa su zato izgubili neka od svojih tipičnih obilježja kao što je strah od križa (Zanger, 1997: 22). Suvremeni vampiri od objekata su postali subjekti koji imaju pravo ispričati svoju priču kako bi zadobili sućut čitatelja (Punter, Byron, 2013: 271). U književnost i popularnu kulturu ušli su dobri vampiri koji oklijevaju oko ubojstva, sumnjaju u opravdanost svojih radnji i preispituju mogućnost samoubojstva kako bi se riješili svoje egzistencije koja ovisi o ispijanju krvi. U hrvatskoj književnosti najpoznatiji takav vampir jest Tribusonov Hildesheimer koji sa svojim sugovornikom Kohom vodi filozofske rasprave o svrsi postojanja i čiji izgled odgovara opisu iz dokumenata iz Splitskog arhiva, dok je u svjetskoj književnosti najpoznatiji vampir koji priželjkuje vlastitu smrt zbog osjećaja krivnje popularni Edward Cullen iz *Sumrak sage* (Armanda-Šundov, 2014: 269). Navedene podudarnosti nisu rezultat izravnog utjecaja, već su posljedica razvoja figure vampira od neuglednog folklornog čudovišta preko plašiteljskog lika iz arhivski dokumenata i zapisa pa sve do značenjem nabijene metafore u visokoj književnosti i popularnoj kulturi. Cilj je ovog rada bio pokazati kako su i arhivski dokumenti, čiji se sadržaj širio među ljudima, odigrali važni ulogu u

transformaciji figure vampira te kako su i oni utjecali na formiranje izgleda i karaktera suvremenog vampira.

Popis literature

Dokumenti iz Nadbiskupijskog arhiva u Splitu, 1833/1243/1662/2037

- Aldiss, B., W. (1997). „Foreword“, u: J. Gordon, V. Hollinger (ur.) *Bood Read: The Vampire as Metaphor in Contemporary Culture*, Philadelphia: Univeristy of Pennsylvania Press, str. 9–11.
- Armanda-Šundov, L. (2014). *Gotički motivi u hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Barber, P. (2010). *Vampires, Burial & Death*. New Haven: Yale University Press.
- Barešin, S. (2015). „Vampiri u popularnoj i pučkoj kulturi“. *Ethnologica Dalmatica*, br. 23, str. 5–14.
- Benyovsky, I. (1996). „Vampiri u dubrovačkim selima 18. stoljeća“. *Oti-um*, br 4, ½, str. 118–130.
- Bošković-Stulli, M. (1997). „Uvod“, u: Bošković-Stulli (ur.) *Usmene pripovijetke i predaje. Stoljeća hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 15–41.
- Čoralić, L., Dugac, Ž., Sardelić, S. (2011). „Vampiri u korčulanskom selu Žrnovo: tragom jednog arhivskog spisa iz XVIII. stoljeća“. *Acta medico-historica Adriatica*, br. 9, 1, str. 33–46.
- Difnik, F. (1986). *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji: između Mlečana i Turaka od godine 1645. do mira i razgraničenja*. Split: Književni krug.
- Dragić, M. (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti; fakultetski udžbenik*. Split: Filozofski fakultet u Splitu.
- Ellis, M. (2003). *The History of Gothic Fiction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Gordon, J., Hollinger, V. (1997). „Introduction: The Shape of Vampires“, u: J. Gordon, V. Hollinger (ur.) *Bood Read: The Vampire as Metaphor in Contemporary Culture*. Philadelphia: Univeristy of Pennsylvania Press, str. 1–7.
- Hesse, H. (2007). *Priče o sablastima i vješticama iz Rajnskog antiquariusa*, prijevod Borisa Perića. Zagreb: Zoro, Sarajevo: Naklada Zoro.
- *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Tar – Viš, Vit – Ž. (2004). Anić, V., Brozović Rončević, D., Brozović, S., Goldstein, I., Goldstein, S., Jonjić, Lj., Matasović, R., Pranjeković, I.

- Hurley, K. (2008). „British Gothic fiction, 1885–1930“, u: J. E. Hogle (ur.) *The Cambridge Companion to Gothic Fiction*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 189–207.
- Jorgovanić, R. (1943). *Ukupna djela Rikarda Jorgovanića. Knjiga III. Pri-poviesti III. Crne niti. Ženske suze. Na jezeru. Ljubav na odru*. Uredio Julije Benešić. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod.
- Klaić, V. (1896). „Vukodlak i krsnik: bilješka o vjerovanju u vukodlake na otoku Pašmanu god. 1493.: Vjera u osobita bića“, u: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 1, str. 223–224.
- Kovačić, J. (2019). „Vampiri na Hvaru“. *Prilozi povijesti otoka Hvara*, vol. XIV, br. 1, str. 165–182.
- Krizomali, U. (1941). *Pavao Klement Miošić: biskup splitsko-makarski jednoć solinski (1830–1837)*. Split: Leonova tiskara.
- Naprta, R. (2006). *Vampirica Castelli*. Zagreb: Profil.
- Pogačnik, J. (2006). *Proza poslije FAK-a*. Zagreb: Profil International.
- Perić, B. (2019). *Pogovor*. u: *Drakula*, prijevod Damira Žugeca. Varaždin, Stanek.
- Perić, B. (2006). *Vampir*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Punter, D., Byron, G. (2013). *The Gothic*. Oxford: Blackwell publishing.
- Rajković-Iveta, M., Iveta, V. (2017). *Oni koji noću ustaju iz groba: vampiri od lokalnih priča do popularne kulture*. Zagreb: Srednja Europa.
- Rudan, E. (2016). *Vile s Učke. Žanr, kontekst, izvedba i nadnaravna bića predaja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Tošić, Đ. (2012). *Srednjovjekovna turobna svakodnevica: (od prostitucije, preko vještice do vampira*. Beograd: Historijski institut.
- Tribuson, G. (1975). *Praška smrt, groteske*. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine Zagreba.
- Vekić, D. (2016). „Mitske i demonološke predaje u usmenoknjiževnoj teo-riji: poetička obilježja i žanrovske odrednice predaje“. *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 12/1, br. 12, str. 199–230.
- Zanger, J. (1997). „Metaphor Into Metonymy“, u: J. Gordon, V. Hollinger (ur.) *Bood Read: The Vampire as Metaphor in Contemporary Culture*. Philadelphia: Univeristy of Pennsylvania Press, str. 17–26.

Prilozi

PRILOG 1 – PRIJEVOD¹⁸

Biskupijskom Ordinarijatu u Splitu

Vlada je prigodom ispitivanja u političkoj istrazi utvrdila da u nekim mjestima na selima postoje praznovjerja, što je ostatak starog barbarizma i među ostalima praznovjerje vampirizma, vukodlaštva u kojemu se pridaju nesretni događaji nekoj umrloj osobi koja izlazi iz groba pa joj onda sakate mrtvo tijelo u uvjerenju da se na taj način toga pokojnika može spriječiti da ne čini zlo, da nema zli utjecaj. S obzirom na pitanje koje se povezuje s religijom i s njenom dobrom upravom, ondje gdje postoje takvi barbarizmi trebalo bi se upotrijebiti prosvijećeno pastoralno nastojanje da se ti strašni barbarizmi uklone. Upozoravamo i potičemo ordinarijat da upotrijebi prikladne, učinkovite naredbe poučavajući župnike da bi se to uklonilo u mjestima gdje se to događa.

Kolovoz 1833.

Namjesnik guverner

U potpisu Venceslav Vetter Lilienberg¹⁹

Dalje piše biskup Miošić:

Ordinarijat traži izvješće:

Ad 1) trogirskog provikarijata

Ad 2) omiškog župnika

Ad 3) makarskog arhiprezbitera

Ad 4) župnika u Opuzenu

Ad 5) župnika u Imotskom

Ad 6) župnika u Sinju.

Uzvišena Vlada potvrdila je da u nekim mjestima u pokrajini postoje praznovjerja vampirizma (vukodlaci) prema kojemu se pridaju nesretni učinci nekoj pokojnoj osobi koja izlazi iz groba i onda sakate njen leš smatrajući da je to način da ih se spriječi da utječu loše. Budući da se to tiče visokih obzira prema vjeri i dobru vladanju, trebalo bi se istražiti konkretno gdje takvi barbarizmi i praznovjerja postoje da bi se upotrijebilo prosvijetljeno pastoralno nastojanje da se to ukloni, ordinarijat poziva toga i toga da obavijesti:

---

¹⁸ Radi se o slobodnom prijevodu budući da su u originalnim dokumentima brojna mjesta nečitljiva. Prijevod je napravljen uz pomoć doc. dr sc. Andree Rogošić s Odsjeka za talijanski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Splitu i prof. dr sc. don Slavka Kovačića, ravnateljem Nadbiskupijskog arhiva u Splitu i umirovljenim profesorom Katoličko-bogoslovnog fakulteta u Splitu. U kurziv su objašnjenja autorice rada.

¹⁹ Pretpostavka je autorice rada da u nečitljivu potpisu stoji navedeno ime budući da je Lilienberg bio upravitelj Dalmacije od 1831. do 1840.

- 1) ima li i u kojem stupnju se nalazi praznovjerje u tom kraju (kotaru)
- 2) kojoj vrsti pokojnika puk običava pridavati karakter vampira, vukodlaka
- 3) kakvim bi se sredstvima općenito moglo uklanjati to praznovjerje osobito kad se počne širiti u nekom kraju

Kako bi se isključio loš utjecaj i to govorkanje očekuje se točno i potanko izvješće.

Listopad 1833.

Kolovoz 1833.

Vampirizam, Dokument 1243

ANTONIO KANONIK LUBIN IZ TROGIRA²⁰

Presvjetlom i prečasnom gospodinu Nadbiskupu

Pokoravajući se s dužnom pažnjom odluci ordinarijata 29. prošlog listopada pod tim brojem govorim ono što znam i što smatram da bi trebalo poduzeti u tom pogledu pod mojim skromnim mišljenjem. To se prije svega odnosi na praznovjerje (vampirizam, vukodlaci) u crkvenom distriktu.

Ovdje koliko ja znam nema više tog praznovjerja, ima 40 i 50 godina da se to praznovjerje proširilo posebno iz ovog grada. Oko Trogira postojale su visoke gradske zidine koje su stvarale grubi neprovjetreni zrak koji je uzrokovao, osobito ljeti i ujesen, strašne epidemije pa je puk govorio da su to vukodlaci, da oni uništavaju čast. Poslije nego su porušene zidine i posušene močvare zrak je postao vrlo zdrav i tako je stalno vladalo odlično zdravstveno stanje i to praznovjerje više se ne spominje. Isto tako ne čujem ni od drugih takve glasine.

Kojoj vrsti pokojnika se običava pridati značenje vukodlaka: običavalo se nekada to pridavati osobama koje je pratio nečastan glas, osobama koje su nasilne, ²¹ i melankolična izgleda (tugaljive), ponekad čak osobama kršćanskog duha i ponašanja koje su živeći sabrano bile daleko od duševne rastresenosti i raspršenosti, a neuki puk nepoučen u kršćanskom ponašanju njima je pridavao umišljen značaj vukodlaštva.

---

²⁰ Ovaj dokument najmanje je čitljiv iz dva razloga; rukopis je nerazumljiv i tinta je probila s druge strane pa su se slova udvostručila.

²¹ Ovo ključno mjesto koje opisuje izgled osoba kojima su se pridavala svojstva vampirizma nažalost je nerazumljivo. Čini se da je nerazumljiva riječi *avenerite*, ali ne nalazim joj značenja. Krizomali (1941: 73) piše da se to u Imotskom inače pripisuje ljudima „visokim i slaba glasa“ pa je za očekivati da je i ovdje nešto slično napisano.

Ovo bi bila najprikladnije sredstva da se općenito pouči kako ukloniti to praznovjerje i bilo koje drugo kada se počne širiti u nekom kraju općenito govoreći. Najprikladnije sredstvo je da župnici poučavaju u propovijedima. Kao što se vjera i proširila propovijedajući, tako se čistoća vjere i čuva u propovijedima. Na taj se način može ispravno tumačiti vjeru i ukloniti kriva shvaćanja. Kad se župniku dojadi da se među njegovim pukom počnu širiti strahote, na prvi blagdan nakon toga, kada bude imao propovijedati, u propovijedi najprije treba pokazati da će pokojnik biti u zemlji sve do općeg suda i da ne može ustati. Potrebna su: 1) tumačenja vjerskih istina i upozorenja na zastranjenja; 2) objasniti da se u vrijeme epidemija ne utječe na vukodlaštvo i da nisu uzroci vukodlaci nego naši grijesi koji su motivi zbog kojih se protivimo Bogu i kažnjavani smo, a za oporavak i ozdravljenje treba se kajati i popravljati; 3) naglašavati da je prihvaćati vjerovanja u vukodlake isto što i odvrćati se od vjere koja nas podučava da sve dolazi od Boga, njemu se moramo preporučiti, njegovoj milosti i njegovim dobročinstvima da nas oslobodi svake vrste zla.

Dalje nastavlja o vlastitoj skromnosti i mišljenju.

13. studenog 1833.

Antonio conte Lubin

Dokument 1662

KANONIK GRUBIŠIĆ IZ MAKARASKE

407 26. listopada 1833.

Presvjetli i prečasni dijecezanski ordinariju!

Vezano za sadržaj Dekreta od 29. listopada broj 1243 koji se tiče predrasuda o vampirizmu te vezano za drugi poštovani Dekret od 18. prosinca broj 1955, ova Nadbiskupija ima čast priopćiti Vam tražene informacije.

Ad 1 u svim mjestima okruga/oblasti Makarska, posebice u selima, vlada spomenuta predrasuda i širi se lažno vjerovanje da leševi koje opsjedne zli duh noću ustaju iz groba i lutaju po mjestu.

Neki od najnižeg puka pristaše su pogrešne tradicije prema kojoj nakon rezanja tetiva stopala ili probadanja komadom kolca leš više ne može ponovno oživjeti. Međutim, koliko je do sada poznato, nije izvršen ni jedan takav barbarski čin.

Ad 2 Puk pripisuje obilježja vampira samo onim pokojnicima koji su društveno okaljani u smislu pokvarenosti, krađe, kamatarenja i nepokajanja.

Ad 3 Gotovo uvijek kad se pojave različite priče pokušava se među najnižim pukom proširiti glas o pojavi vampira. Pojedinci koji se bave noćnim

krađama vješto rašire priču o kojemu nedavnome pokojniku tvrdeći da su nju ili njega vidjeli na određenim lokacijama.

Cilj je takvih glasina zaplašiti puk i tako ga natjerati da noću ne izlazi iz kuće kako bi oni koji su te priče izmislili mogli slobodno krasti. Kako bi se riješio problem predrasuda i lakovjernosti, časno mišljenje Nadbiskupije je da bi prilikom katehetskih propovijedi i tumačenja evanđelja trebalo djelomično poučiti puk o spomenutom grešnom vjerovanju koje je protivno jedanaestome članku simbola vjere te ga upozoriti da postoji sakramentalno rješenje u slučaju tvrdoglavosti.

Makarska, 21. prosinca 1833.

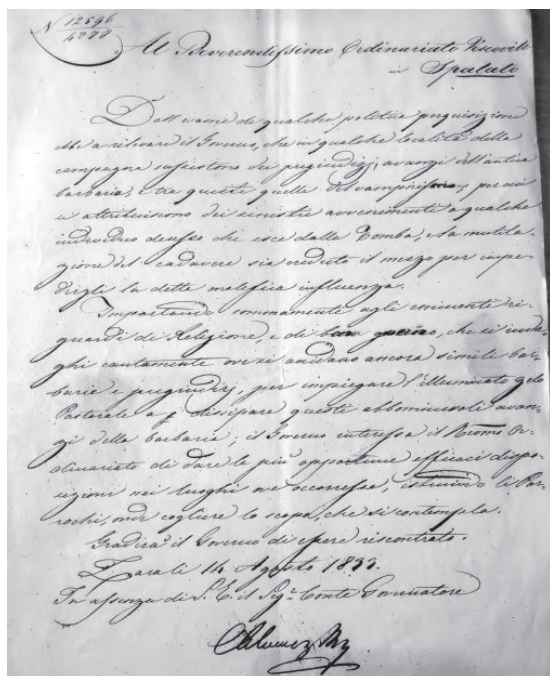
Pokorni sluga

kanonik Grubišić

Nadbiskup

Dokument 2037

PRIOLOG 2 – SLIKE ORIGINALNIH DOKUMENATA IZ NADBISKUPIJSKOG ARHIVA U SPLITU

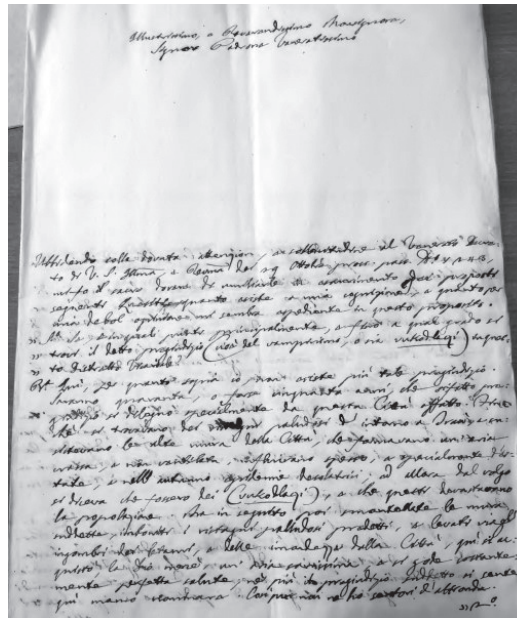
Slika 1. Dokument 1243, Figure 1. Document 1243

1243. Al Reverendissimo Arcivescovo di Trani
 Al Reverendo Pastore d'Olinda
 Al Reverendissimo Arcivescovo d'Avignone
 Al Reverendo Pastore d'Algeri
 Al Reverendo Pastore d'Algeri
 Al Reverendo Pastore d'Algeri
 Il Eccell. S. A. Governatore e' onore a' loro, che in qualche loro
 On. della Provincia, spirito restino il proprio del compianto
 non (un'altra), per cui si attribuiscono dei suoi convenimenti
 si a qualche individuo decessa, d'ora della Chiesa, e la
 amministrazione del cadavere viene ordinata, e messa più opportuna
 per impiegarli le dette multiple influenze.
 Supponendo sommaramente agli emendati signori d'Algeri
 e A buon governo, che si adatti costantemente, ove si annunciano
 ancora simili barbarie e pregiudizi, per impiegarli poi il
 nostro zelo paterno a disporli, l'ordinamento nostro
 A. N. N. ad informare
 1. de, in quel luogo, e fin a quel punto, dove il
 pregiudizio in questo Diritto.
 2. a chi qual classe di defunti vuole in la plebe attribuire
 il carattere di unipesso.
 3. Quali sarebbe o i mezzi più convegni da adottarsi tanto
 in generale per togliere il detto pregiudizio, quanto in particolare
 allora, si comincia in un luogo a diffondere la voce, che il
 tale o tal altro defunto era un ^{spontaneamente} unipesso, per persuadere i cari
 vi effetti di si talora e soprattutto vociferazione.
 Dalle quali e dalle saggezze del A. N. N. l'ordinamento
 si viceversa un dato e disingnato rapporto.
 Dall' Ord. Ven. d. pat. 6. 29. Ottobre 1833,
 P. N.

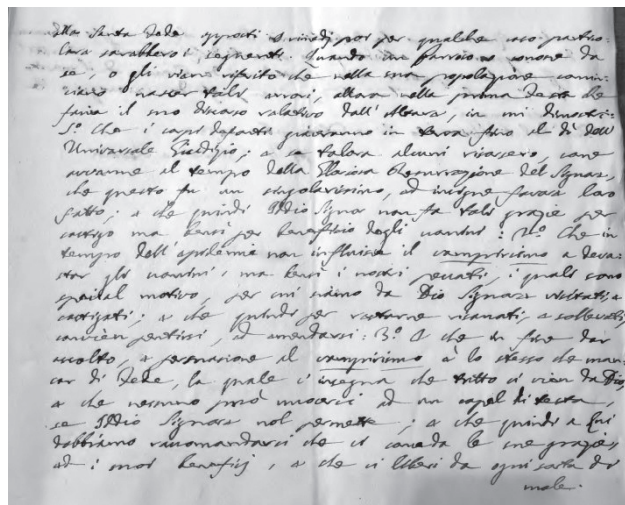
Slika 2 . Dokument 1243, Figure 2. Document 1243

no. 22. Agosto 1833
 Vangelico
 1243

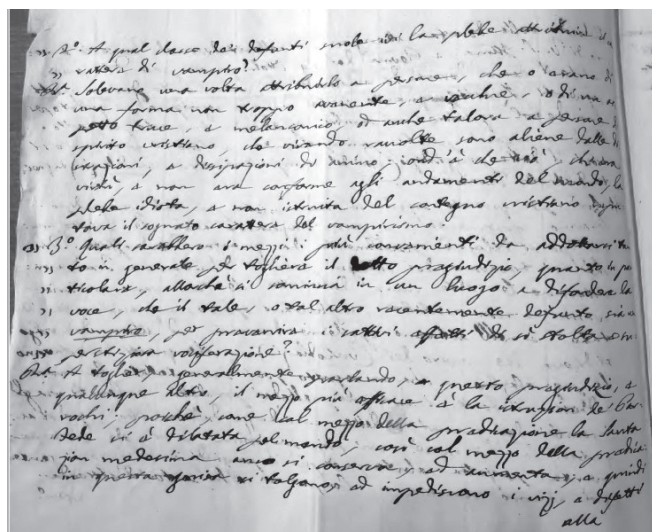
Slika 3. Dokument 1243, Figure 3. Document 1243

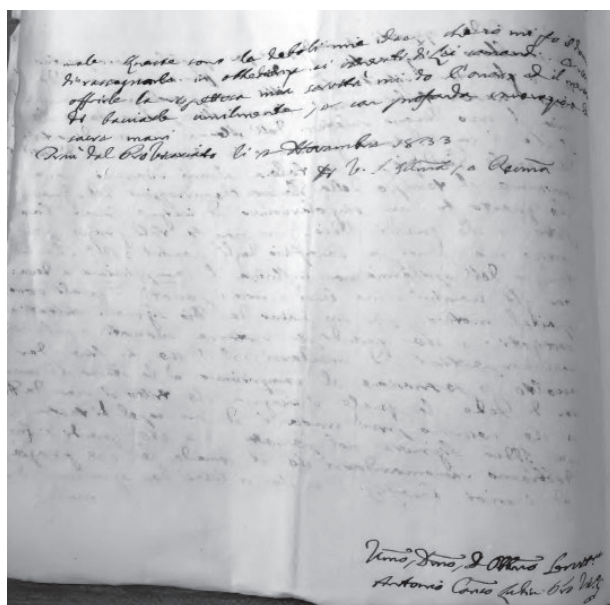
Slika 4. Dokument 1662, Figure 4. Document 1662

Slika 5. Dokument 1662, Figure 5. Document 1662

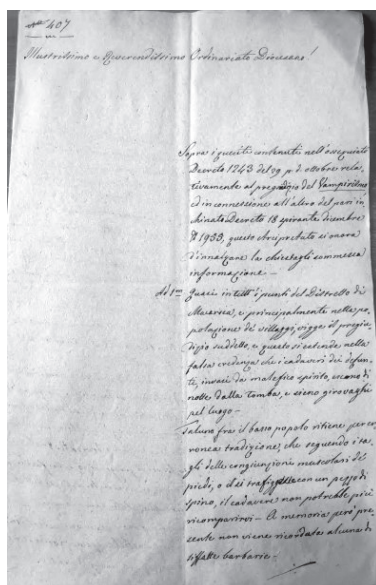
Slika 6. Dokument 1662, Figure 6. Document 1662

Slika 7. Dokument 1662, Figure 7. Document 1662

Slika 8. Dokument 1662, Figure 8. Document 1662

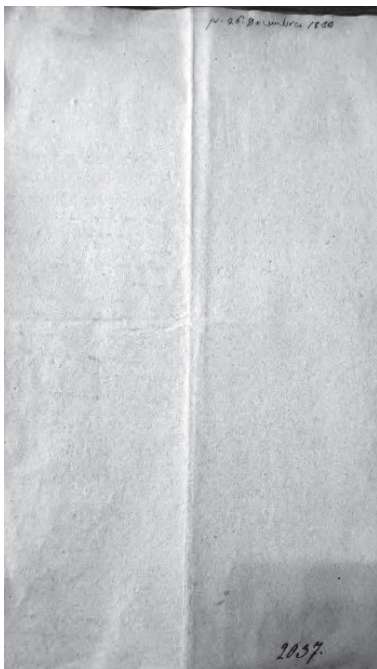
Slika 9. Dokument 2037, Figure 9. Document 2037

1837. La plebe, adulatorio, vuole il re-
 tene di tempo, e schiavamente a
 quella classe di signori, macchiati,
 violenti, di naschiamente, di fide,
 di adulator, e di impudenza. —
 1838. Così sempre all'averianza, e in
 attualità dei differenti, e anche annu-
 ti, e i suoi spargono per il fatto, per
 la sua comparsa, e i suoi. —
 Qui di Dio ai suoi, non sono peccati,
 ne argomenta la qualche recente
 morte, e notatamente fanno diffan-
 bene, una, cento, o tre, che il tale, o la
 tale, abbia veduto in volto per
 questo, e quello. —
 Le piaga di effluvi, e i suoi, e i suoi.
 Di ritorno, la plebe, per farla di
 notte, e i suoi, e i suoi, e i suoi.
 campo libero, e i suoi, e i suoi.
 te, e i suoi, e i suoi. —
 A te, e i suoi, e i suoi, e i suoi.
 C'è, e i suoi, e i suoi, e i suoi.
 prete, e i suoi, e i suoi, e i suoi.
 no che fra i sermoni catechistici,
 di evangeliche spiegazioni, se ne
 occupano parzialmente, ed estenua

Slika 10. Dokument 2037, Figure 10. Document 2037

la popolazione, e i suoi, e i suoi.
 peccati, e i suoi, e i suoi, e i suoi.
 l'undecimo articolo del simbolo della
 fede, e i suoi, e i suoi, e i suoi.
 dogmi, e i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1838. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1839. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1840. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1841. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1842. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1843. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1844. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1845. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1846. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1847. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1848. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1849. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1850. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1851. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1852. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1853. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1854. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1855. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1856. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1857. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1858. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1859. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1860. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1861. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1862. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1863. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1864. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1865. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1866. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1867. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1868. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1869. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1870. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1871. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1872. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1873. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1874. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1875. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1876. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1877. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1878. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1879. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1880. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1881. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1882. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1883. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1884. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1885. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1886. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1887. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1888. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1889. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1890. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1891. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1892. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1893. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1894. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1895. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1896. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1897. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1898. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1899. E i suoi, e i suoi, e i suoi.
 1900. E i suoi, e i suoi, e i suoi.

Slika 11. Dokument 2037, Figure 11. Document 2037

Slika 12. Dokument 2037, Figure 12. Document 2037

Lucijana ARMANDA-ŠUNDOV

**DOCUMENTS ON VAMPIRES FROM 1833
IN THE ARCHBISHOP'S ARCHIVES IN SPLIT**

There are three documents about vampires from 1833 in the Archbishop's Archives in Split; in the first one the government refers to Bishop's ordinariate in Split demanding them to remove the remains of the old vampire superstition and it is followed by the bishop Pavao Klement Miošić's demand from his parishes to do the same, the second one is an answer from the vicar of Trogir, and the third one is the answer from presbyter of Makarska. This article contains two annexes; the first one with the scanned original documents and the second with their translation to Croatian language. The article cites the most famous vampire cases in Croatia and abroad. That is followed by the detailed analysis of the documents in order to determine its influence on the description of the most famous vampires in literature that have evolved from unsightly peasants to modern pop stars and seducers who are metaphors for the most important social and political problems.

Key words: *church archives, vampires, metaphor, Goran Tribuson, Boris Perić*